

Metamorfoze definicije v francoskem slovaropisju

Gregor Perko

Abstract

This article deals with the various forms and methods of semantic description (lexicographic definition) in modern metalexigraphy and French monolingual lexical production. Although the title of the article evokes a diachronic perspective, the main focus is on contemporary lexicographic production. The first part of the article attempts to define the concept of lexicographic definition. The second part analyses the relationship between lexicography and modern linguistics and its implications for semantic lexicographic description. The splitting of the concept of lexicography into *lexicographie* and *dictionnaire* opens up new possibilities for studying the definition of the term (user's perspective, dictionary functions). This section is particularly interested in two types of dictionaries: French learner's dictionaries and dictionaries designed for systematic vocabulary acquisition.

Keywords: monolingual lexicography, French lexicography, metalexigraphy, semantics, definition

Ključne besede: enojezično slovaropisje, francosko slovaropisje, slovaroslovje, semantika, definicija

1 UVOD

V slovenskem prostoru je bilo po strukturalnem pristopu, kakršen je bil pri definicijah izpeljan v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ; prim. Vidovič Muha 2000), do sedaj vprašanje slovarskih definicij predstavljeno skoraj izključno na način, kot se je uveljavil anglosaškem prostoru (Krek 2004; Gantar in Krek 2009). V svojem članku se bom posvetil različnim oblikam in možnostim pomenskega opisa, kot jih najdemo v francoski enojezični slovarski produkciji in sodobnem slovaroslovju. Čeprav naslov članka zveni diahrono-razvojno, je ključni poudarek na sodobni produkciji. V prvem delu opredelim pojem *slovarske definicije*, v drugem pa podrobneje analiziram navezavo slovaropisja na sodobne jezikoslovne pristope in posledice za pomenski opis. S cepitvijo pojma slovaropisja na slovaropisje v ožjem pomenu (fr. *lexicographie*) in slovarstvo (fr. *dictionnaire*), ki ga je v francosko slovaroslovje¹ vpeljal Quemada (1987), se odprejo nove možnosti za analizo definicije s pomembnejšim upoštevanjem uporabniškega vidika in funkcije slovarja. V tem razdelku se posebej zanimam za dva tipa slovarjev, t. i. šolske slovarje in pa slovarje, ki so namenjeni sistematičnemu usvajanju oz. učenju besedišča, s čimer se navezujem na razprave o različnih uporabnikih in njihovih potrebah v tej monografiji (Arhar Holdt 2015; Arhar Holdt et al. 2015; Čibej et al. 2015; Mikolič 2015; Rozman et al. 2015).

2 ZAKAJ DEFINICIJA?

Številni strokovni izrazi imajo znotraj posameznih strok dolgo zgodovino in njihov razvoj je pogosto nemogoče jasno začrtati. Eden takšnih je tudi *definicija*. V slovaropisju se je termin, ki označuje osrednjo informacijo o pomenu geselskega ali podgeselskega leksema, do sredine 20. stoletja uporabljal, ne da bi bil natančno definiran in opredeljen.

Termin *definicija* ima svoj izvor v logiki in označuje trodelni izrek (*definiendum + definitor + definiens*), katerega namen je določiti obseg (ekstenzijo) pojma. Pojem definicije, kot ga pojmuje tudi sodobno slovaropisje, se navezuje na Aristotelovo tradicijo, ki jo povzema znani sholastični izrek: »*Definitio fit per genus proximum et differentiam specificam*«. V sodobni literaturi je takšen tip definicije poznan tudi kot analitična definicija. Pojem definiramo torej tako, da podamo najbližji rod in specifično razliko, ki ga razlikuje od ostalih pojmov, ki pripadajo istemu rodu. Takšna definicija mora zadostiti vrsti zahtev: biti mora logično pravilna, zajeti mora naravo oz. bistva pojma, ki ga definira, ne sme biti krožna, ne sme

¹ Teoretsko in metodološko koristna dihotomija se izven francosko govorečega prostora ni uveljavila. O tem posredno pričča tudi odločitev H. Béjointa, ki v svoji angleško pisani monografiji (Béjoint 2000: 89) dihotomijo sicer na kratko obravnava, vendar terminov ne prevaja v angleščino.

biti negativna, pojmi, ki služijo za razlago, morajo biti dovolj jasni, enostavni in enoznačni (Wiegand 1992; Uršič in Markič 1997).

Že prve sistematične slovaroslovne študije (Marcus 1970; Rey-Debove 1971; Henne 1972; Sinclair 1987; Wiegand 1989; 1992; Rey 1990) so upravičenost uporabe termina *definicija* postavile pod vprašaj. Naj na kratko povzamem. Slovarska definicija ni trodelna, ampak zajema sam *definiens*, *definiendum* (geselski leksem) ni del mikrostrukture in torej tudi ne definicije kot take, tudi *definor*, vez, v definiciji ni prisoten, je neizražen in ostaja impliciten (*je, pomeni, označuje ...*). Krožnosti se nikdar ne bo mogoče izogniti v celoti, četudi je seveda moč preprečiti »neposredno« krožnost (definirati A z B in B z A). Besedišče, ki je uporabljeno v geslovniku slovarja, namreč vedno nastopa tudi v definicijah. V vseh slovarjih so dokaj pogoste tudi t. i. negativne definicije, kjer nastopa protipomenka, kar je razumljivo in smiselno, saj je protipomenskost eno od kognitivno najbolj dostopnih medleksemskih razmerij. Poglejmo preprost primer iz Nouveau Petit Robert (NPR), ki pridevnik *nesposoben* definira kot »kdor ni sposoben« in »komur manjka sposobnosti«:

INAPTE /.../ qui n'est pas apte, qui manque d'aptitude.

V definicijah nujno nastopajo leksemi, ki so večpomenski, kar preprečuje popolno enoznačnost. Drugo vprašanje je, koliko je zavoljo tega definicija »nejasna«. Poglejmo primer iz NPR:

HAUTEUR [otœʁ] **nom féminin** ÉTYM. XIIe ◊ de *haut* Famille étymologique **haut** I **DIMENSION, POSITION VERTICALE A. LA HAUTEUR** 1 Dimension dans le sens vertical, de la base au sommet

Vse polnopomenske besede v zgornji definiciji so v istem slovarju obravnavane kot večpomenske: *dimension* (razsežnost) – 6 pomenov, *sens* (smer) je razcepljen v dve enakozvočni gesli, *sens*¹ (občutek, smisel) in *sens*² (smer, dimenzija), slednji pa še v 3 pomene, *base* (osnova) ima 15 pomenov, *sommet* (vrh) 3 in *vertical* (vertikalen) 2. Teoretično in brez upoštevanja sobesedila bi takšno definicijo lahko razumeli na 1620 načinov! Slovaropisec ima seveda možnost, da z ustreznimi oznakami zagotovi enoznačnost leksemov. Takšna definicija bi lahko izgledala takole:²

HAUTEUR /.../ Dimension**I.1** dans le sens²**2** vertical**1**, de la base**I.1** au sommet**1**

2 Slovaropisci se za dodajanja posebnih alfanumeričnih oznak ne odločajo, saj bi po nepotrebnem otežile branje definicij. Edini slovar, ki je po našem vedenju apliciral takšno razločevalno sredstvo je Razlagalno-kombinatorni slovar (*Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*) I. A. Mel'čuka, o katerem bomo spregovorili v drugem delu članka.

Posebno vprašanje nadalje je, ali je res naloga slovaropisca zajeti bistvo in naravo pojma, ne pa veliko skromneje, samo pojasniti pomene ali rabo posameznih enot besedišča (prim. Bolinger 1965).

Posebnost slovarske definicije je še očitnejša, če jo primerjamo z »definicijami« v filozofiji in različnih znanostih in vedah. V epistemologiji je definicija od Kanta naprej vedno razumljena v svoji konvencionalni razsežnosti. V znanostih in vedah definicija skupaj s poimenovanjem določi bistvene lastnosti določenega pojma, ki ga vpeljuje v diskurz (*z izrazom A imenujemo ...*). V sodobni terminografiji definicija ne »predpiše« poimenovanja in bistvenih lastnosti nekemu pojmu, ampak neki ne dovolj jasno opredeljen pojem konvencionalno zameji in mu s tem omogoči enoznačnost. Slovarska definicija sodobnega slovaropisja pa nasprotno temelji na opazovanju in empirični in na korpusih temelječi analizi rabe posamezne leksikalne enote. V nemškem prostoru se tako že od sedemdesetih let raba termina *Definition* umika terminu *Explikation* v različnih besedotvornih različicah. V manjšem obsegu podobno velja tudi za angleško leksikografijo (*explanation* postopoma, a previdno nadomešča *definition*). V slovenskem slovaropisju je prevladal termin *razlaga*, ki ga med drugim uporabljajo snovalci SSKJ, čeprav po mojem vedenju nikjer ni bilo pojasnjeno, zakaj je *razlaga* primernejša od tradicionalno bolj uveljavljene *definicije* (prim. Gantar in Krek 2009).

V francosko govorečem prostoru konkurenčnega termina ni, se je pa že od sedemdesetih let dalje oblikovala celovitejša opredelitev slovarske definicije, zlasti seveda v odnosu do epistemološkega razumevanja definicije. Brata Dubois (Dubois in Dubois 1971: 84) izrecno poudarjata, da slovarske definicije ne moremo enačiti z znanstveno definicijo, niti ne s semantično analizo, saj omenjene oblike pripadajo različnim tipom diskurzov. Še bolj določna je J. Rey-Debove, ki poudarja, da je slovarska definicija tako po svoji funkciji kot skladijsko-slogovnih značilnostih bližje »vsakodnevnemu«, »običajnemu« diskurzu. O slovarski definiciji govori kot o »naravni« definiciji.

Elle /la définition / fait partie d'un type de discours tout à fait ordinaire et particulièrement fréquent, qui est l'explication d'une pensée assurant le bon fonctionnement du dialogue. (Rey-Debove 1971: 191)³

La définition est donc une activité naturelle et non métalinguistique dans son principe, qui répond à un besoin social primordial, celui de se faire comprendre. Le dictionnaire, en généralisant et en systématisant ce procédé, ne s'écarte pas beaucoup de la définition naturelle. (Rey-Debove 1971: 192)⁴

3 /Definicija/ pripada povsem običajnemu in posebej pogostemu tipu diskurza, to je pojasnjevanje misli, ki omogoča nemoten potek dialoga.

4 Definicija je torej v svojem bistvu naravna in ne metajezikovna dejavnost, ki ustreza prvobitni družbeni potrebi, potrebi po medsebojnem razumevanju. Slovar se s splošno in sistematično definicijo tega postopka ne oddaljuje veliko od naravne definicije.

l.../ la définition est alors un énoncé comme les autres, une performance qui dépend de la compétence linguistique ordinaire et non d'une science métalinguistique. (Rey-Debove 1971: 197)⁵

Termin *naravne* definicije se je v (meta)leksikografiji ustalil in teoretsko razvil (glej tudi v nadaljevanju). R. Martin (1990) je izdelal tipologijo definicij, ki ločuje med konvencionalnimi in naravnimi definicijami. Konvencionalne definicije pripadajo znanostim ali vedam (*apriorne definicije*) in posameznim bolj ali manj institucionaliziranim terminologijam (*posteriorne definicije*), naravne definicije pa zajemajo različne oblike slovarskih definicij. Na pojem naravne definicije so se oprli tudi nekateri drugi slovaropisci in slovaroslovci. Wiegand (1989; 1992) npr. v »pomenskih parafrazah«, ki jih vsebujejo slovarji, vidi sistematizirane oblike vsakodnevnih naravnih dialogov o jezikovnih izrazih.

Ne glede na to, da sem osebno bolj naklonjen uporabi termina (*pomenska*) *razlaga*, bom v pričujočem članku zaradi navezave na specifičnost francoskega slovaropisja uporabljal termin *definicija*.

3 DEFINICIJA: OD IMPRESIONIZMA DO ZNANSTVENOSTI

Slovarska definicija je v zgodovini slovaropisja vezana predvsem na logično-filozofsko tradicijo, pri čemer je treba upoštevati, da se slovaropisci do sredine dvajsetega stoletja teoretskim vidikom pomenskega opisa niso posebej posvečali, ampak so se zanašali predvsem na svojo intuicijo in z leti slovarske prakse pridobljene »obrtiške« spretnosti.

3.1 Impresionistično obdobje

Definicija je do druge polovice 20. stoletja v slovaropisju predznanstveni pojem, o katerem se posebej teoretsko ni razpravljalo. Pri slovaropiscih so bili v ospredju pragmatični vzgibi in v primeru splošnih francoskih enojezičnih slovarjev zlasti cilj, da se z definicijami zajame in s tem predpiše t. i. »bon usage« (lepo, pravilno rabo), torej jezik vladajočih slojev, »legitimni« jezik (fr. *langue légitime*), kot bi rekel Bourdieu (1982: 13–58). Do 20. stoletja je predpisovalna vloga definicije pogosto prevladujoča. Definicije imajo tako nujno konvencionalno razsežnost, saj je njihova naloga normativno določati pomenski obseg leksemov. Vzemimo kot primer slovar Francoske akademije (prva izdaja 1694, danes se pripravlja deveta).

5 *l.../* definicija je torej izrek kot vsi drugi, raba, ki je odvisna od običajnega jezikovnega znanja, in ne od metajezikovne znanosti.

Francoska akademija je bila ustanovljena predvsem z namenom izdati slovar, ki bi po zgledu slovarja toskanske Accademia della Crusca (prva izdaja 1612) prispeval k poenotenju in prečiščenju jezika. V Franciji je bil slovar pomemben politični projekt nastajajoče absolutistične države. Pomembno državotvorno, oziroma »državljanotvorno« vlogo je ohranil tudi v republiki.

Na razvoj slovaropisja v 17., 18. pa tudi še v 19. stoletju je pomembno vplivala racionalistično-razsvetljenska miselnost (šola Port-Royala, »enciklopedisti«, Voltaire, Bacon, Leibnitz) in sočasni razvoj znanosti in tehnike. Slovarji tistega časa (Nicot 1606; Richelet 1680; Furetière 1694; Féraud 1787) so hibridne oblike, ki združujejo prvine splošnih slovarjev, specializiranih terminoloških slovarjev in enciklopedij. Definicija je razumljena kot zdravilo, ki naj v naših mislih in govoru odpravi zmedo, ki jo tja zaseje nejasnost besed.

V drugi polovici 19. stoletja in z uvedbo obveznega šolanja se slovarji profilirajo kot pedagoška orodja (prvi »šolski« slovar izda P. Larousse leta 1856), ki naj vsakemu državljanu pomagajo, da se z znanjem standardnega jezika enakopravno uveljavi v družbi. Posledica razumljivo je, da sta tudi v samih definicijah še vedno v ospredju normativna in predpisovalna vloga. Hkrati se v tem času tudi v slovaropisju že čuti vpliv razvoja historične filologije. Takšen je primer slovarja E. Littréja (1863–1878), ki temelji na obsežnem korpusu skrbno izbranih citatov pisateljev zlasti 17. in 18. stoletja in ki vsebuje obsežno etimološko gradivo. Žal danes pogosto v njem vidimo predvsem poskus, kako s stališča historične normativnosti prispevati k ohranitvi neke idealizirane podobe francoskega jezika klasicističnega obdobja.

Definicija v tem »predmodernem« obdobju ni razumljena kot posebna besedilna ali diskurzivna zvrst, prav tako se slovaropisci sistematično ne posvečajo določitvi pomenskih prvin, ki naj jih vključijo v definicijo. Z današnjega stališča bi marsikateremu pomenskemu opisu težko pripisali status slovarske definicije.⁶ Poglejmo dva primerov za besedo *chien*.

- Dictionnaire Universel avtorja A. Furetière (1690)

CHIEN. *s. m.* **CHIENNE.** *s. f.* Animal domestique qui abboye, qui sert à garder la maison, & à la chasse. Le *chien* est le symbole de la fidélité. Les *chiens* sont en telle abomination aux Maldives, que si un *chien* avoit touché quelqu'un du pays, il s'iroit incontinent baigner pour se purifier. Pyrand. Au contraire chez les Gaures ils sont en si grande veneration, que les Prêtres se servent des *chiens* pour purifier leurs penitents. Tavernier. Un *chien* fut

6 Neenotna strukturiranost slovarskih člankov in nepreglednost posameznih rubrik v starejših slovarjih je poseben problem, ki se posebej ostro zariše ob pripravi elektronskih različic (Wooldridge 1992).

établi pour Gouverneur de la Norvege par Gunnar Roy de Suede, après qu'il l'eut subjuguée, comme témoigne Saxo-Grammaticus. Ce mot vient du Grec *kyon, canis*.⁷

- 4. izdaja slovarja Francoske akademije (Dictionnaire de l'Académie française, 1762):

CHIEN, CHIENNE. s. Animal domestique qui aboie.⁸

S stališča sodobnega slovaropisja se definiciji približa edino akademijski slovar, pri prvem pa gre za mešanico slovarske definicije, o čemer posredno priča tudi navajanje morfoloških informacij, in enciklopedičnega opisa.

Posebno vprašanje je izbira pomenskih sestavin. A. Rey (1977: 114) je to »predmoderno« obdobje duhovito označil kot impresionistično, saj je temeljilo predvsem na intuiciji in introspekciji, ki nista bili v službi objektivnega opisa dejanske jezikovne rabe. Nesistematičnost se kaže tako v definicijah (izbira pomenskih sestavin, ubesedenje) kot v pomenski členitvi. Vzemimo primer besede *homme* (človek, moški) v slovarju E. Littréja. Beseda je členjena v 26 hierarhično nerazlikovanih pomenov. Osnovna težava je, da je temeljna pomenska členitev na *homme* – človek in *homme* – moški v množici pripisanih podpomenov zabrisana, saj se pomen *homme* – moški pojavi šele v 11. in 12. razdelku. Številne pomene, ki so navedeni v samostojnih razdelkih, večina uporabnikov s težavo intuitivno prepozna kot samostojne pomene.⁹

3.2 Slovaropisje kot uporabna veja jezikoslovja

Pomemben prelom je prinesla druga polovica 20. stoletja, ko je pričel razvoj sinhronega jezikoslovja odločilno vplivati tudi na slovaropisje. Uredniško vodstvo najpomembnejših francoskih založniških hiš so prevzeli že uveljavljeni jezikoslovci: J. Dubois in R. Lagane v založniški hiši Larousse, zakonca A. Rey in J. Rey-Debove pa v hiši Le Robert. V šestdesetih letih se je začel najbrž zadnji veliki institucionalni slovaropisni projekt v francoskem prostoru, Trésor de la langue française (TLF) (v 16 knjigah, 1971–1994).

V nadaljevanju sledi kratka predstavitev treh izstopajočih pogledov na slovarsko definicijo, ki sem jo členil v dva podrazdelka.

7 Slovarski opis zajema poleg klasične definicije (domača žival, ki laja, čuva hišo in je primerna za lov) tudi številne bolj ali manj naključno izbrane enciklopedične podatke o tem, kakšna je vloga in simbolna vrednost psa v različnih kulturah.

8 Smiselni prevod: pes – domača žival, ki laja.

9 Kljub obsežnim citatom težko uvidimo, v čem npr. je razlika med človekom kot najbolj razvito živaljo in človekom glede na lastnosti, ki ga dvigajo nad živali, ali med človekom kot človeškim bitjem na splošno, človekom kot pripadnikom človeške vrste in človekom kot posameznikom, ki pripada človeški vrsti?

3.2.1 Minimalna paradigma opisa leksikalnega pomena

Minimalna paradigma se je razvila z naslonitvijo na strukturalni model pomenske analize, zlasti na sestavinsko analizo (v ZDA J. Katz in J. Fodor, v Franciji B. Pottier, A. Greimas, F. Rastier, v slovenskem prostoru A. Vidovič Muha), ki v pomenu razločuje pomenske delce, seme. Sestavinska analiza temelji na Aristotelovem logično-spoznavnem modelu kategorizacije, ki ostro ločuje med bistvenimi in nključnimi lastnostmi, pri čemer so bistvene lastnosti tiste, ki določajo pripadnost nekega elementa človekovega izkustva določeni kategoriji. V sodobni semantiki takšen pristop imenujemo model nujnih in zadostnih pogojev (angl. *necessary and sufficient conditions*). Naloga slovarske definicije ni izčrpen opis leksikalnega pomena, ampak določitev pogojev denotiranja nekega leksema (Weinrich 1970: 73), kar obenem omogoči, da se neki leksem nedvoumno loči od ostalih.¹⁰

Prvi slovar, ki je poskušal dosledno aplicirati strukturalno metodologijo, zlasti Bloomfieldov distribucionalizem, je bil Laroussov *Dictionnaire du français contemporain (DFC)* (1966) pod uredniškim vodstvom J. Duboisa. Pri pomenski členitvi so dosledno aplicirani sinhroni kriteriji: pomenski (pripadnost različnim leksikalnosistemskim paradigmam), oblikoslovno-skladenjski (besednovrstna pripadnost, vezljivost) in pretvorbeni (tvorjenje izpeljank, sestavljanke, zloženk). Posledica je drobljenje makrostrukture. Leksemi, med katerimi kljub enaki etimologiji na sinhroni ravni ne moremo vzpostaviti pomenskih razmerij, so obravnavani v več ločenih člankih. Beseda *coeur* (srce) je npr. razdeljena v štiri ločene članke: *coeur 1* – organ, *coeur 2* – središče za čustva, *coeur 3* – osrednji del stvari, *coeur 4* – barva pri igralnih kartah. Druga posebnost slovarja na ravni makrostrukture je vključevanje besedotvorno povezanih besed (izpeljanke, sestavljanke, zloženske) v članek leksema, ki predstavlja osnovo besedotvornih operacij. Tako so npr. v članku *charger* (naložiti, natovoriti) gnezdeni še podčlanki *chargement* (natovarjanje, tovor), *décharger* (raztovoriti, razložiti), *surcharger* (preobtežiti).

V definicijah želi biti slovar ozko funkcionalističen, tako da se omejuje na nava-
janje samo tistih pomenskih sestavin, ki omogočajo minimalno razločevalnost. Poglejmo si primer definicije za *tournevis* (izvijač):

Outil pour serrer, desserer les vis.

Definicija kot edino razločevalno prvino, ki izvijač ločuje od ostalih orodij, navede njegovo funkcijo (privijanje, odvijanje vijakov). Poglejmo še definicijo iz NPR, ki vsebuje še opis oblike in način delovanja.

10 O (ne)smiselnosti doslednega razumevanja definicije kot orodja za določanje jezikvosistemske pomenske razločevalnosti se lahko prepričamo na naslednjem primeru, ki ga obravnava Weinrich (1970: 78). V definiciji leksema *carotte* (korenje) »*racine orange pointue commestible*« (užitna oranžna koničasta korenina) je odveč prvina *pointu* (koničast), saj v jezikovnem sistemu francoščine ni ubeseden pomen »*racine orange commestible non pointue*« (užitna oranžna nekoničasta korenina).

Outil pour tourner les vis, fait d'une tige d'acier emmanchée et présentant à son extrémité une forme s'adaptant dans l'empreinte de la tête de vis (en fente ou cruciforme).

3.2.2 *Maksimalna paradigma opisa leksikalnega pomena*

Že kmalu so se pojavile kritike minimalne paradigme leksikalnega pomena. J. Rey-Debove, tudi urednica pri založniški hiši Le Robert, je zelo kritična do prenosna strukturalne semantike v slovaropisje in dvomi o možnosti, pa tudi smiselnosti omejevanja definicije na minimalno število relevantnih pomenskih sestavin (Rey-Debove 1971: 213–218). V navajanju pomenskih sestavin, ki presegajo zahteve minimalne razločevalnosti in ki so s stališča strukturalnega pomenoslovja »odvečno natančne«, ne vidi pomanjkljivosti, ampak prej odliko slovarske definicije. Definicija, ki bi se omejila samo na minimalno število pomenskorazločevalnih prvin, bi od uporabnika zahtevala večji miselni napor in bi se lahko spremenila v uganke. Ker definicija pripada naravnemu jeziku, je določena mera redundantnosti nujna.

A. Rey (1977: 98–113), prav tako urednik pri založbi Le Robert, zagovarja stališče, da mora slovarska definicija zajeti psihosocialno resničnost govorcev nekega jezika, kot se ta odseva v besedah, in se ne sme omejevati samo na jezikovnosistemske razločevalne prvine. Potrebno je zajeti tudi bolj ali manj »naključne« informacije, ki se tičejo družbe, kulture ali zgodovine neke jezikovne skupnosti. Seveda pa je treba na drugi strani paziti, da definicije ne bi vsebovale informacij, ki nimajo širše družbene veljavnosti. Poglejmo si primer definicije za *antre* (duplina) iz NPR:

Caverne, grotte (spécialt. servant de repaire à une bête fauve).

Definicija je v prvem delu minimalna, saj se omeji na navedbo dveh sopomenk. Zanimivejši je dostavek v oklepaju, ki prinaša informacijo, kakšne konotacije oz. asociacije beseda zbuja francoskim govorcem in ki geselski leksem razlikujejo od obeh navedenih sopomenk (»ki služi divjim živalim kot brlog, skrivališček«).

Na kratko naj omenimo še eno posebnost NPR, to je vloga zglede rabe, ki pogosto delujejo kot dopolnilo definicije. Vzemimo primer leksema *jardinet* (majhen vrt, vrtiček):

Petit jardin. *Les jardinets des pavillons de banlieue.*

Definicija je minimalna besedotvorno-pomenska definicija, ki ubesedi instrukcijski pomen pripone *-et*. Takšna definicija za razumevanje leksema v vsej njegovi

psihosocialni razsežnosti ni dovolj, saj francoski govorec vsakega vrta manjših dimenzij ne bi imenoval *jardinnet*, zato je nujna navezava na manjše vrtove, ki obkrožajo individualna predmestna domovanja.

A. Rey in J. Debove-Rey (Rey-Debove 1989) sta maksimalno paradigmo pomenskega opisa v osemdesetih in devetdesetih letih še dodatno razvila in jo navezala na prototipsko teorijo (E. Rosch, G. Lakoff). Poleg razločevalnih lastnosti v smislu nujnih in zadostnih pogojev mora definicija podati lastnosti, ki sicer ne pripadajo celotni kategoriji, ampak samo posameznim prototipskim podvrstam, kategorijam ali entitetam. Takšne prvine so v NPR uvedene z veznikom, ki zameji njihovo splošno veljavnost (npr. *en général, généralement* ipd.). Poglejmo primera definicij za *oiseau* (ptič) in *boîte* (škafca, zaboj):¹¹

Animal appartenant à la classe des vertébrés tétrapodes à sang chaud, au corps recouvert de plumes, dont les membres antérieurs sont des ailes, les membres postérieurs des pattes, dont la tête est munie d'un bec corné dépourvu de dents, et qui est en général adapté au vol.

Récipient de matière rigide (carton, bois, métal, plastique), facilement transportable, généralement muni d'un couvercle.

Prototipski pristop je delno apliciran tudi pri členitvi pomena.¹² V NPR je členitev hierarhična in se razvija na dveh do treh ravneh. Prva raven je pri kompleksnejših leksemih oblikoslovno-skladenjska (besednovrstna pripadnost, vezljivost), drugi dve sta pomenski in se členita na osnovne pomene in podpomene (rezultati pomenskih širitev, oženj, metaforičnih ali metonimičnih prenosov).

Zanimiv je primer že omenjenega TLF. Slovar je kljub enoviti zasnovi v več kot trideset letih svojega nastajanja¹³ z menjavami v ekipi sprotno nekoliko spreminjal svojo prvotno uredniško politiko. Začetek projekta je vezan na strukturalno jezikoslovje. Prvi urednik, P. Imbs, v uvodu k prvi knjigi projekt opiše tudi kot poskus prenovе tradicionalnih slovaropisnih metod pod vplivom strukturalne semantike in definicijo opredeli kot tradicionalno slovarsko obliko sestavinske analize, ki je v skladu z aristotelovskim razumevanjem definicije kot izreka, ki podaja najbližji rod in specifično razliko. Definicija vsaj v prvih zvezkih in na deklarativni ravni ostaja znotraj minimalne paradigme. V nadaljevanju, zlasti potem, ko uredništvo prevzame B. Quemada, se pomenski opis bolj nasloni na

11 Obe definiciji podata obče veljavno definicijo v smislu nujnih in zadostnih pogojev, za veznikom (*généralement, en général*) pa navedeta tudi prototipsko lastnost: za *ptiča*, da običajno leti, za *škafco* pa, da ima običajno pokrov.

12 Veliko dosledneje je prototipski pristop apliciran v The New Oxford Dictionary of English (1998), kjer za razliko od NPR diahroni razvoj geselskih leksemov ne igra nobene vloge.

13 Priprave (nakup ustrezne infrastrukture, izdelava informacijskih orodij, oblikovanje korpusa, zasnova) so se začele v šestdesetih letih in končale s 16. knjigo 1994. Leta 1997 je bila izdana še dodatna knjiga z dopolnili in popravki. Projekt se je nadaljeval z informatizacijo (2004) in prenosom na splet.

teoretski model psihomehanike G. Guillauma, ki je v jezikovnih pojavih videl odraz psihičnih procesov. Členitev pomena in posamezne definicije naj odsevajo analogije med predvidljivimi pomenskimi spremembami. Pomenska členitev je kompleksna in obsega pet ali celo šest hierarhičnih ravni. Ključna je navezava na Guillaumov koncept »potencialnega označenja« (fr. *signifié de puissance*), katerega opis mora vsebovati prvine, ključne za razumevanje izpeljanih pomenov, ki so posebej definirani v pomenskih podrazdelkih. Poglejmo si osnovno definicija leksema *corbeau* (krokar):

Grand oiseau (Passereaux) au plumage noir, au bec fort et légèrement recourbé, réputé charognard.

Definicija je zajela tri pomenske sestavine, na katere se navezujejo izpeljani pomeni (črna barva /*plumage noir*/: osebe črne polti, duhovnik; oblika kljuna /*bec fort et légèrement recourbé*/: posebno orodje, oblika nosu; mrhovinar /*charognard*/: grobar, brezvesten zaslužkar).

Pri nastajanju slovarja TLF je od začetka deloval tudi R. Martin, ki je v osemdesetih in v začetku devetdesetih metodologijo slovarskega opisa pomena navezal na teorijo stereotipa H. Putnama (Martin 1990, 1991). Pomembno je, da slovarska definicija pri uporabniku vzbudi ustrezno mentalno predstavo in da ima čim večjo obvestilno in pojasnjevalno vrednost. Po Martinu bi moral dober slovarski pomenski opis zajeti:

- univerzalne lastnosti, ki jih delijo vse z neko leksikalno enoto poimenovane entitete (za *ptiča* npr. kljun, perje, krila kot zgornje okončine);
- obče sprejete stereotipne lastnosti, ki jih poseduje večina poimenovanih entitet (za *ptiča* npr. da leti, poje ...);
- simbolne stereotipne lastnosti, ki jih neka jezikovna skupnost pripisuje entiteti (za *ptiča* v francoščini npr. veselje, svobodnost, čudaštvo, skromne prehranjevalne navade ...).

Žal R. Martin nikoli ni prevzel uredniškega vodenja slovarja TLF,¹⁴ tako da so njegovi predlogi, kljub obsežnemu empiričnemu delu, ki ga je opravil kot univerzitetni profesor, ostali na ravni slovaroslovne teorije.

¹⁴ Slovar je vsaj kar zadeva pomensko analizo prepogosto ujetnik eklektičnega, a vseeno ozkega strukturalno-psihomehaničnega modela. Tako npr. najdemo tudi definicije povsem virtualnih in v korpusu nezabeleženih pomenov, ki pa so metodološko nujne, saj predstavljajo t. i. *signifié de puissance*. Beseda *bloc* (1) (blok, klada) ima kot osnovni pomen navedeno »*action de bloquer, de rendre immobile*« (dejanje blokiranja, ustavitve). Pomenski razdelek se sicer sklicuje na 8. izdajo slovarja Francoske akademije in je označen s kvalifikatorjem *rare* (redko), a beseda v korpusu Frantext, na katerem temelji slovar, tega pomena nima zabeleženega, prav tako ni pomen intuitivno dostopen govorcem, ki sem jih neformalno intervjuval (v tem pomenu se uporablja *blocage* - blokiranje).

4 DEFINICIJA: MED SLOVAROPISJEM IN SLOVARSTVOM

Razvoj informacijskih tehnologij, ki naglo in nezadržno prodirajo v slovaropisje, in bogata in raznolika slovarska produkcija v sedemdesetih in osemdesetih letih sta privedli do vpeljave koristnega metodološkega razlikovanja (Quemada 1987) med slovaropisjem (fr. *lexicographie*) in slovarstvom (fr. *dictionnaire*). Slovaropisje ustreza »pedslovarski« fazi in zajema oblikovanje korpusov, njihovo obdelavo, analizo leksikalnih enot, pri čemer je končni produkt leksikalna podatkovna zbirka, ki ni neposredno namenjena trženju oz. izdaji konkretnega slovarja. Slovarstvo je priprava konkretnega slovarskega izdelka določenega obsega, z določenim proračunom, ki je običajno tržen za določeno ceno, ki je namenjen določenemu tipu uporabnikov ipd. V ospredju slovarstva so zlasti pragmatična (profil uporabnika, njegove potrebe, načini in možnosti uporabe) in komercialna vprašanja (raziskave trga, finančna struktura projekta, prodaja ipd.).

S stališča slovarstva slovar ni nevtralen in obče veljaven opis leksikalne ravnine jezikovnega sistema, ampak je pripomoček, ki govorcem pomaga pri razreševanju težav, na katere naletijo med razvezovanjem (dekodiranjem) ali uvezovanjem (enkodiranjem) jezikovnih sporočil, ali odpravljanju jezikovne negotovosti. V tej luči tudi slovarska definicija ni splošnoveljaven in izčrpen opis pomena leksikalnih enot, ampak odgovor, ki ga v namišljenem dialogu slovar posreduje na predvideno vprašanje uporabnika. Zaradi heterogenosti uporabnikov in njihovih potreb tudi ne more biti enega samega recepta za dobro definicijo. Prav tako moramo upoštevati pomensko heterogenost besed, saj npr. slovničnih besed ne moremo opisati na enak način kot polnopomenskih, pa tudi polnopomenske lahko opišemo na različne načine, ne da bi pogosto vedeli, katera oblika definicije je za koga in za kaj ustrežnejša. Poglejmo si primera definicije za *appartement* (stanovanje) iz NPR in Laroussevega *Dictionnaire du français d'aujourd'hui*:

Partie de maison composée de plusieurs pièces qui servent d'habitation.

Local d'habitation, composé de plusieurs pièces contiguës, dans un immeuble qui comporte plusieurs de ces locaux.

Definicija iz *NPR* stanovanje definira po načelu del-celota (del hiše, ki ...), medtem ko Larousseva v ospredje postavi funkcijo predmeta, ki ga geselska beseda označuje (bivalni prostor, ki ...).

Kot smo že povedali, definicija Aristotelovega tipa ni edina vrsta slovarske definicije, niti ni najpogostejša. J. Rey-Debove (1971: 180–257) je v prvi pomembnejši slovaroslovni monografiji na podlagi analize obstoječih slovarjev izdelala

tipologijo slovarskih definicij, ki je z manjšimi dopolnitvami veljavna še danes (prim. Kosem 2006).

Najpogostejša definicija je po Rey-Debove besedotvorno-pomenska, ki izkorišča besedotvorno kompetenco govorcev, je ekonomična, a žal nujno generira potencialno krožnost, kar je za uporabnika zlasti tiskanih slovarjev pogosto moteče.

DÉFERRAGE /.../ Action de déferer ; son résultat.¹⁵ (NPR)

DRAGUEUR /.../ FAM Personne qui drague.¹⁶ (NPR)

ÉLOGIEUX /.../ Qui renferme un éloge, des éloges.¹⁷ (NPR)

Klasična definicija Aristotelovega tipa, imenovana tudi hiperonimna oz. inkluzivna, je značilna zlasti za besede, ki se umeščajo v kompleksnejše taksonomične celote:

IMPALA /.../ Petite antilope (*bovinés*) des savanes d’Afrique du Sud-Ouest.¹⁸ (NPR)

ESPADRILLE /.../ Chaussure dont l’empeigne est de toile et la semelle de sparte tressé ou de corde.¹⁹ (NPR)

Navedba hiperonima je pogosto nenatančna in zelo splošna (vrsta, oblika, tip ...):

BEURRÉ /.../ Sorte de poire fondante. (NPR)

BOUQUETIÈRE /.../ Sorte de vase. (NPR)

Definicije se opirajo tudi na meronimna medleksemska oz. konceptualna razmerja (del-celota):

ALGOLOGIE /.../ Partie de la botanique qui étudie les algues. (NPR)

CUISSARD /.../ Partie de l’armure qui couvrait la cuisse. (NPR)

Pogoste so tudi definicije, ki obsegajo samo navedbo sopomenk. To velja zlasti za lekseme, ki so socialnozvrstno zaznamovani (*fam.* – pogovorna zvrst, *littér.* – literarna, visoka knjižna zvrst):

15 Smiselni prevod: odstranitev podkve – dejanje, da se podkev odstrani; rezultat tega dejanja.

16 Smiselni prevod: zapeljivec – oseba, ki zapeljuje.

17 Smiselni prevod: poln hvale – kar vsebuje hvalo, pohvale

18 Smiselni prevod: impala – manjša antilopa (iz vrste goved) jugozahodnih Afriških savan.

19 Smiselni prevod: espadrilja – obuvalo, katerega zgornji del je platnen, podplat pa pleten.

SE DÉMERDER /.../ FAM se débrouiller (NPR)

PIPERIE /.../ LITTÉR tromperie, leurre (NPR)

Definicija se lahko opre tudi na protipomenskost:

INCONTRÔLABLE /.../ Qui n'est pas contrôlable

SE TAIRE /.../ Rester sans parler, s'abstenir de parler

Edini tip definicije, ki se oddalji od »naravnega« jezika, je metajezikovna definicija, ki se eksplicitno nanaša na jezikovni znak in ne na njegov denotat, in ki se uporablja zlasti za slovnične besede in besede z oslabljenim leksikalnim pomenom:

CAR /.../ Conjonction de coordination qui introduit une raison expliquant ce qui précède, qui justifie ce qu'on a dit.²⁰ (NPR)

AÏE /.../ Interjection exprimant la douleur, et par ext. une surprise désagréable, un ennui.²¹ (NPR)

DRÔLEMENT /.../ sert à donner une valeur intensive à des adjectifs.²² (DFC)

Tipologija J. Rey-Debove ni mogla zajeti dveh tipov slovarskih definicij, ki se pojavita šele leto po izidu monografije (glej v nadaljevanju). Gre za stavčne definicije in pa definicijske zglede, ki so značilni za del šolskih slovarjev (fr. *dictionnaires d'apprentissage*).

Stavčna definicija se od klasične definicije razlikuje po tem, da je geselski leksem vključen v *definiens*. Poglejmo si primera iz Larousseovega slovarja Maxi débutants (Larousse MD). V prvem primeru gre za stavčno definicijo delno strokovne besede (*obèse*) in ki se kot pridevnik uporablja za ljudi s prekomerno telesno težo, v drugem za definicijo bivše španske valute (definicija še doda, da je pezeto zamenjal evro):

obèse /.../ Une personne **obèse** est une personne très grosse.

peseta /.../ La **peseta** était l'unité monétaire de l'Espagne. Elle a été remplacée par l'euro.

20 Smiselni prevod: kajti – priredni veznik, ki uvaja razlog, ki pojasnjuje, kar je bilo rečeno, ki pojasnjuje, kar je bilo povedano.

21 Smiselni prevod: au – medmet, ki izraža bolečino, in širše, neprijetno presenečenje, nevšččnost.

22 Smiselni prevod: izjemno – služi za izražanje visoke vrednosti pridevnikov.

Stavčne definicije se pogosto razvijejo v definicijske zglede, kjer je geselski leksem vključen v manjše poljubno sobesedilo in praviloma pojasnjen s krajšo razlago:

pétanque /.../ *Jean et Pierre font une partie de pétanque*, de jeu de boules.²³ (Larousse MD)

persil /.../ *M. Poulain met du persil dans la salade de tomates*, une plante aromatique.²⁴ (Larousse MD)

V nadaljevanju bomo v dveh ločenih razdelkih analizirali, kako lahko na slovarsko definicijo na eni strani vpliva profil uporabnika, na drugi pa specifična funkcija slovarja.

4.1 Definicija v šolskih slovarjih

Šolski slovarji (fr. *dictionnaire d'apprentissage*) so v francoskem prostoru slovarji, namenjeni šolarjem, katerih materni jezik je francoščina,²⁵ in sicer za različna starostna obdobja, od 3 let (vstop v t. i. *école maternelle*) do vstopa v gimnazijo, kjer dijaki postopoma pričnejo posegati po splošnih enojezičnih slovarjih. Trg je finančno donosen, tako da na njem vlada velika konkurenca. Zastopane so vse velike založniške hiše (Larousse, Hachette, Nathan, Le Robert, Bordas).

Šolski slovarji so dober primer odločilne vloge, ki jo pri pripravi slovarja igra slovarstvo. Tako je npr. izbor geslovnika v celoti podrejen kurikulumu za posamezne razrede, kar ima za posledico sorazmerno visok delež besed s področja slovnice, biologije, matematike, zgodovine in geografije. Slovarji praviloma vsebujejo obsežno slikovno gradivo, ki je prilagojeno posameznim starostnim stopnjam, prav tako pa tudi posebne večstranske preglednice zahtevanih znanj za posamezne šolske predmete. Elektronske različice²⁶ vsebujejo še zvočno gradivo (oglašanje živali, zvoki glasbenih instrumentov) in številne spletne povezave na dodatne aktivnosti in dodatne informacije. Slovarji se želijo uporabniku približati tudi tako, da poskušajo zakriti abstraktni značaj slovarskega besedila. V zgledih rabe in definicijah nastopajo imena ali pa so pisani v prvi osebi. V nekaterih slovarjih, npr. *Petit Robert des enfants* (1988), v primerih nastopajo stalni liki, ki zglede rabe povežejo v zgodbo, ki je predstavljena na koncu slovarja. V *Dictionnaires des petits ours* (1989) je slovar del zgodbe plišastih medvedkov, ki oživijo in pričnejo pisati slovar.

23 Smiselni prevod: petanka – Janez in Peter igrata petanko, balinata.

24 Smiselni prevod: peteršilj – G. Poulain paradižnikovi solati doda peteršilj, aromatično začimbo.

25 Ne smemo jih enačiti z *learner's dictionaries*, ki so namenjeni tujcem.

26 Prva elektronska izdaja šolskega slovarja je bil leta 1998 izdani CD-ROM slovarja Robert Junior.

Zgodovina šolskih slovarjev se v Franciji res začne že l. 1856 z Nouveau dictionnaire de la langue française P. Laroussa, ki je po obsegu in ceni namenjen šolarjem, v vseh ostalih elementih pa ostaja slovar, ki je dostopen predvsem odraslim. Žal so skoraj sto let šolski slovarji zgolj pomanjšave obsežnejših splošnih enojezičnih slovarjev z minimalnimi prilagoditvami.

Prvi pomemben napredek prinese l. 1949 slovar M. de Tora Larousse des débutants. Gre za prvi resni poskus, da se slovar tako na makro- kot mikrostrukturni ravni prilagodi učencem nižjih razredov osnovnih šol. Pri pomenskem opisu velja izpostaviti dve novosti. Ilustracije (1.500 ilustracij za geslovník, ki obsega 18.000 besed) sistematično in smiselno dopolnjujejo definicije. Jezik definicij avtor prilagodi tako, da ne vključuje manj pogostih in zahtevnejših besed.²⁷ Pri tem se neposredno naveže na projekt »temeljne francoščine« (fr. *français fondamental*), ki ga pod pokroviteljstvom Unesca vodi G. Gougenheim. Gougenheim in ekipa na podlagi korpusa spontanih govornih besedil z upoštevanjem čiste frekvence izdelajo seznam 1.445 temeljnih besed na osnovni ravni in dodatni seznam 1.800 besed na zahtevnejši ravni.²⁸ De Toro je s skrbno izbiro definicijskega jezika, ki prioriteto vključuje »temeljno« besedišče, postavil normo, ki se jo trudijo upoštevati vsi šolski slovarji, čeprav konkretne rešitve pogosto bolj temeljijo na intuiciji slovaropisca, kot pa na konkretnih analizah (Pruvost 2001; 2003).

Drugi pomemben razvojni skok je prispeval l. 1972 izdani Dictionnaire du français vivant (Bordas) pod uredniškim vodstvom priznanega jezikoslovca M. Cohena. Slovar je prvi, ki vpelje stavčne definicije oz. definicijske zglede (glej zgoraj), sklicujoč se na Wittgensteinovo načelo, da besede nimajo pomenov, ampak poznajo samo rabe (Pruvost 2001). V naslednjih dveh desetletjih se je za takšno možnost pomenskega opisa odločila večina založniških hiš, zlasti za slovarje, namenjene učencem nižjih razredov osnovne šole in predšolskim otrokom (tistim, ki obiskujejo t. i. *école maternelle*). Oblike pomenskega opisa so, kot smo nakazali že v prejšnjem razdelku, lahko zelo različne in sežejo od čisto kontekstualiziranih primerov brez dodatne pomenske razlage do klasičnih stavčnih definicij. Poglejmo si tri primere iz Dictionnaire en herbe (1989):

dent /.../ *Ma dent est tombée, la petite souris va passer.*²⁹

27 De Torov slovar je v tem pogledu predhodnik Longmanovega Dictionary of Contemporary English (1978), ki je v angleško govorečem svetu prvi vpeljal t. i. nadzor nad definicijskim jezikom za pedagoške slovarje, namenjene tujejezičnim govornicem. Za širši pogled prim. Neubauer (1987).

28 Slovar Dictionnaire fondamental G. Gougenheima je bil kot končni rezultat projekta izdan l. 1958. Slovar ostaja danes zanimiv predvsem s teoretskega stališča, njegova uporabna vrednost pa je zanemarljiva. Nekaj več kot 160 posnetih pogovorov ni moglo zagotoviti uravnoteženega korpusa, tako da je geslovník slovarja tematsko in socialnovrstno neuravnotežen. Še dodatna težava je bila preveč »premočrtna« uporaba slovarja v pedagoške namene, ki je v marsikaterem razredu pri pouku francoščine nehote vodila do siromašenja leksikalne kompetence učencev (Pruvost 2001: 87).

29 Smiselni prevod: zob – izpadel mi je zob, ponj bi prišla miška.

déménager /.../**Déménager**, c'est changer de maison ou d'appartement.³⁰

déjeuner /.../ Le repas de midi s'appelle le **déjeuner**.³¹

V nekaterih slovarjih je poudarjen ludistično-poetični princip, s katerim želijo uredniki jezik in uporabo slovarja prikazati kot igro in zabavo. Poglejmo dva primera, vzeta iz *Le dictionnaire des enfants* (1991), ki pomen bolj nakažeta, kot res opišeta. V prvem je pomen pridevnika *plat* (nizek, raven, ploščat) opisan z nizom pogostih kolokacij (krožnik, mošnja, pete, pnevmatike) in se konča s pogovorno izpeljanko (*raplapla*), ki lahko pomeni sploščen, pa tudi brez energije, je pa v sami definiciji prisoten predvsem zaradi učinka rime. V drugem primeru je pomen pridevnika *magnétique* (magneten) opisan s priložnostno pesmico, ki govori o tem, kaj magnet lahko privlači in kaj ne (geselska beseda se v »stavčni« definiciji ne pojavi).

plat /.../ Assiette creuse, assiette **plate**, bourse pleine, bourse **plate**, talons hauts, talons **plats**, pneu à **plat** et raplapla.

magnétique /.../ Un aimant, c'est magnifique.
Ça n'attire pas les briques
mais ça attire les clous.
Un point, c'est tout!

V osemdesetih letih postajajo kritike stavčnih definicij oz. definicijskih zgledov vedno glasnejše in prihajajo tako s strani slovaropiscev kot učiteljev. Čeprav takšnim pomenskim opisom ni moč odrekati didaktične vrednosti, saj so bližje naravnim oblikam komunikacije in so zato manj abstraktne in lažje razumljive, pa je težava takšnih definicij, da so pogosto premalo natančne in ne zajamejo ustreznega pomenskega obsega besede. Poleg tega je navezava na določeno sobesedilo ovira, da bi uporabnik pomen posplošil in tako besedo uporabil tudi v drugih sobesedilih.³² V zadnjih dveh desetletjih se večina šolskih slovarjev vrača k tradicionalni definiciji, ki ji sledi zgled rabe.

4.2 Specifične oblike definicij v slovarjih kot pripomočkih za sistematično učenje besedišča

Prototipska vloga enojezičnih slovarjev je bila vedno razvezovalna, od tu tudi ključna vloga, ki jo v enojezičnih slovarjih igra definicija. Seveda so slovarji vedno

30 Smiselni prevod: preseliti se – preseliti se pomeni, da zamenjaš hišo ali stanovanje.

31 Smiselni prevod: kosilo – opoldanski obrok imenujemo kosilo.

32 Stavčne definicije v francoskem prostoru nikdar niso prodrele v slovarje za odrasle, kot je bilo to npr. v Collinsovem Cobuild English Dictionary for advanced Learners (1987). Kljub odobravanju pomembnega dela strokovne javnosti se praksa stavčnih definicij ni razširila. Zanimivo je primerjati kritike, ki letijo na račun Collinsovega slovarja (Rundell 2006), s kritikami, ki so letele na račun stavčnih definicij v francoskih šolskih slovarjih.

vključevali tudi informacije, ki so bolj kot za razvezovanje potrebne za uvezovanje (zlasti zgledi rabe, podatki o vezljivosti, družljivosti ipd.), vendar pa se je razmislak o enojezičnem slovarju kot pripomočku za uvezovanje začel razvijati šele ob koncu 20. stoletja (Béjoint 2007). Hkrati so se začeli pojavljati tudi slovarji, ki niso več namenjeni samo občasni rabi in za razreševanje konkretnih jezikovnih zagat, ampak sistematičnemu učenju besedišča in ki so namenjeni tako maternim kot tujejezičnim govorcem. Predstavili bomo dva takšna »slovarja«.

Prvi je *Lexique actif du français I*. Mel'čuka in A. Polguèra. Slovar se umešča v teoretski okvir Pomen-Besedilo (Steele 1990), ki ga je I. Mel'čuk s sodelavci razvil na Montréalski univerzi, zlasti pa se navezuje na osrednje orodje modela, to je razlagalno-kombinatorni slovar.³³ Funkcija razlagalno-kombinatornega slovarja je izčrpen opis pomenskih, oblikoslovnih, besedotvornih, skladijskih in kolokacijskih značilnosti leksemov, ki mora uporabniku nuditi vse relevantne informacije, kako leksem razumeti ali uporabiti v različnih kontekstih. *Lexique actif* izkorišča samo del potenciala razlagalno-kombinatornega slovarja z namenom sistematičnega podajanja informacij, ki jih govorec potrebuje pri aktivni uporabi jezika, torej pri uvezovanju. Osrednja tipa informacij za geslovník 386 leksemov sta t. i. pomenska izpeljava (mreža leksemov, ki so z geselskim v različnih vrstah medleksemskih, besedotvornih ali konceptualnih razmerij) in kolokacije. Slovarske definicije kot take ni. Nadomeščata jo kratka pomenska oznaka, ki ima predvsem pomensko razločevalno vlogo, in pa abstraktna shema, imenovana aktantska shema, ki geselski leksem vpelje v sobesedilo in kjer so v obliki spremenljivk in pomenskih oznak označeni tipični udeleženci (aktanti) procesa. Na spremenljivke se v besedilu članka navezujejo tudi elementi pomenske izpeljave in kolokacije. Poglejmo si nekaj primerov.

Članek, namenjen leksemu *avocat* (odvetnik), je v skladu s pomensko členitvijo razdeljen v dva dela, ki ju uvajata oznaki: *individu qui pratique un métier* (posameznik, ki opravlja poklic) in *individu qui a un certain comportement* (posameznik, ki se obnaša na nek način). Obe oznaki sta dopolnjeni še s kratkim izmišljenim zgledom rabe (*Il sera interrogé par la police en présence de son avocat* in *Il se fait l'avocat des sans-abris et des opprimés*). V primerih, kjer pomenske oznake ne morejo zajeti pomenskih odtenkov, so zgledi rabe nujni, saj imajo edini razločevalno vrednost. V članku *répugnance* (odpor) sta obe pomenski oznaki *sentiment négatif* (negativno čustvo) in šele zgleda rabe nam pomagata zajeti pomenski odtenek, ki je za prvi pomen bolj v smislu odpora, studa (*Comment*

33 Do sedaj so za francoščino izšli 4 zvezki (*Dictionnaire explicatif et combinatoire du français* /1984, 1988, 1992, 1999/), za ruščino eden (1984), za nekatere ostale jezike pa po nekaj člankov. Slovar je prvi vrsti teoretsko orodje, njegova neposredna uporabna vrednost je majhna. Je pa metodološko zanimiv in z aplikacijo ustreznih prilagoditev v fazi slovarstva uporaben tudi za širši krog uporabnikov. Na Mel'čukovo metodološko zasnovu sta se npr. oprla tudi S. Verlinde in J. Binon pri izdelavi *Dictionnaire d'apprentissage du français langue étrangère ou seconde*, ki je danes vključen v večjo leksikalno podatkovno zbirko (<https://ilt.kuleuven.be/inlatof/>, dostop 1. 8. 2015).

cacher la répugnance que nous inspire ce type de nourriture), za drugi pa bolj v smislu odlašanja, pomisleka (*Ils ont manifesté de la répugnance à s'engager dans ce commerce douteux*).

Aktantska shema predstavi tipično situacijo, ki jo leksemi označujejo, in udeležence te situacije. Podane so tudi vezljivostne posebnosti (predlogi, možnost uporabe zaimkov ...). Za oba pomena *avocat* sta shemi:

Individu X, qui est l'avocat de la personne Y [= de N, A_{poss}] pour Z.³⁴

La personne X est l'avocat de la personne Y [= de N, A_{poss}] auprès de la personne Z [auprès de N, devant N].³⁵

V nadaljevanju so navedene informacije o najpomembnejših medleksemskih razmerjih (sopomenke, protipomenke, nad- in podpomenke), tipična imena za udeležence (npr. *nom pour Y client, nom pour Z cause, procès, poursuite*) in kolokacije, kjer nastopa geselska beseda. V razlagalno-kombinatornem slovarju so kolokacije opisane s formaliziranim mehanizmom leksikalnih funkcij (abstraktnih pomenskih invariant, ki se vzpostavljajo med kolokatorjem in osnovo kolokacije). V *Lexique actif* jih uvajajo krajše pomenske etikete, kot npr. *[Y]être le client d'un A.* ([Y] biti stranka odvetnika), *[Y] agir pour devenir le client Y d'un A.* ([Y] delovati, da bi postal stranka Y odvetnika), *Endroit où travaille l'A.* (kraj, kjer deluje odvetnik).

Dictionnaire du français usuel je nastal pod uredniškim vodstvom J. Picoche in se naslanja na njen lasten teoretsko-metodološki okvir, ki je izšel iz že omenjene psihomehanike G. Guillauma. Slovar v 442 člankih, posvečenih tematsko ključnim leksemom ali leksemskim parom obravnava 15000 najpogostejših francoskih leksemov, dobljenih na podlagi frekvenčne analize korpusa Frantext. Namen je sistematično nadgrajevanje znanja besedišča. Definicij ni, ampak jih nadomešča kratek izmišljeni zgled rabe in pomenska shema, ki podobno kot v *Lexique actif* vsebuje spremenljivke, ki označujejo udeležence procesa, ki ga leksem predpostavlja. V nadaljevanju sledi opis pomenskega in sobesedilnega obnašanja geselskega leksema, ki zariše mrežo preko različnih analoških razmerij povezanih leksemov, ki so tipografsko poudarjeni (velike tiskane črke). 15000 leksemov torej ni deležnih slovarskih definicij, ampak je potrebno njihov pomen in rabo izpeljati iz analoške mreže, ki se riše okrog tematsko ključnih leksemov. Poglejmo si del članka glagola *supposer* (domnevati). Članek je razdeljen v dva sklopa. Prvi se začne z zgledom rabe *Le général suppose que les renforts vont arriver* (General domneva,

34 Smiselni prevod: posameznik X, ki je odvetnik osebe Y [= nekoga, svojilni pridevniški zaimek] za Z.

35 Smiselni prevod: oseba X je odvetnik osebe Y [= nekoga, svojilni pridevniški zaimek] pri osebi Z [pri /poljubljen samostalnik/, pred /poljubljen samostalnik/.

da bodo prišle okrepitev). Na zgled rabe se v nadaljevanju navezuje tudi pomenski opis. Za vsak podsklop sledi aktantska shema ali krajša pomenska oznaka. V članku *supposer* je prva shema *A1 suppose A2 qu'il ne sait pas* (A1 domneva A2, da ne ve). Sledi opis in zgledi rabe, ki vključujejo tudi stalne besedne zveze, ki so posebej označene (♣).

Il suppose que A2 phrase à l'ind.: A1, ayant un PROBLÈME à RÉSOUDRE, en CONNAIT certaines DONNÉES, mais pas toutes. Il voudrait bien savoir si A2 a eu lieu dans le passé / a lieu actuellement / aura lieu dans l'avenir. Étant donné ce qu'il SAIT, il fait une SUPPOSITION concernant A2. Telles et telles CONDITIONS étant réalisées, A1 peut PENSER LOGIQUEMENT que A2 est plus PROBABLE que son contraire. Mais de toutes façons, A2 est DOUTEUX.

Supposez que vous ayez un accident, ♣ dans cette supposition, syn. en langage un peu vulgaire, Une supposition, que vous ayez un accident, syn. SI vous aviez un accident, qu'arriverait-il à vos enfants? Il faut prendre une assurance! - C'est une simple supposition, une supposition GRATUITE : je n'affirme pas sa probabilité, mais tout peut arriver. - ♣ À supposer même que j'aie un accident, ils sont couverts, je suis bien assuré.

Syn. A1 FORMULE une HYPOTHÈSE. ♣ *Dans l'hypothèse où vous auriez un accident, que deviendraient votre famille? - Cet accident est purement HYPOTHÉTIQUE.*

Le général suppose les renforts arrivés: il imagine sa supposition réalisée et envisage ce qu'il ferait dans ce cas.

Emploi affaibli de *supposer*. Je suppose que tu as bien réfléchi, que tu n'as rien oublié avant de partir, etc. ...: je l'IMAGINE, je le CROIS.

Oba omenjena slovarja, *Lexique actif* in *Dictionnaire usuel*, v uvodu predlagata različne tipe pedagoških aktivnosti, ki jih učitelji s slovarjema lahko izvajajo v razredu.

5 ZAKLJUČEK

Sodobni razvoj francoskega slovaropisja, slovarstva in teoretskih slovaroslovnih raziskav je potrdil prepričanje, da je slovarska definicija posebna besedilna in diskurzivna zvrst, ki je v službi slovarja in njegovih uporabnikov, in ne občeveljavni znanstveni opis pomena neke besede. Slovarske definicije so bile v preteklosti pogosto deležne številnih kritik, ki so nemalokrat izhajale iz napačnega razumevanja njihove funkcije. Kot smo videli zlasti v 4. razdelku, so slovarske definicije v posameznih vrstah slovarjev lahko nadomeščene z drugačnimi vrstami pomenskega opisa, ne da bi bil pri tem uporabnik nujno prikrajšan.

Z nastopom korpusnega jezikoslovja in elektronskih slovarjev in slovarskih pripomočkov se je zdelo, da definicije ne bodo več potrebne (Béjoint 2007), saj jih bodo nadomestili primeri avtentične rabe. S slovaropisnega stališča so bila taka predvidevanja razumljiva, s slovarstvenega pa so nekoliko manj, saj je težko na pleča uporabnika prelagati določanje pomenskega obsega in rabe posamezne besede.

Vsaj kar zadeva slovarske definicije in pomenski opis, elektronska slovarska orodja še niso ponudila bistvenih novosti. Eden od razlogov je, da so se informacijske tehnologije doslej bolj posvečale slovaropisju in znatno manj slovarstvu. Od elektronskih slovarskih orodij v prihodnosti pričakujemo, da bodo bolj polivalentna in da bodo vključevala možnost, da se tudi pomenski opisi po želji prilagajajo uporabnikom in njihovim potrebam (Galisson 2001; Béjoint 2007).